

**PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH
KOŚCIÓŁ P.W. ŚW. ZOFII W ZOFIBORZE
GM. WOJCIESZKÓW, POW. ŁUKOWSKI**

Autorka opracowania
Justyna Chałupka
konserwatorka dzieł sztuki
nr upr. 10115

Warszawa, 31.05.2023

1.Opracowanie

1.1. Przedmiot opracowania

Niniejsze opracowanie dotyczy kościoła pw. św. Zofii w Zofiborze. Kościół jest wpisany do rejestru zabytków pod numerem A/359 z dn. 31.12. 1983r.

1.2. Podstawa opracowania

Podstawą prawną opracowania jest umowa zawarta pomiędzy autorką a spółką Alchimowicz Szymanowski Architektura, zaś podstawą merytoryczną jest wizja lokalna przeprowadzona na terenie obiektu w kwietniu b.r.

1.3. Cel opracowania

Niniejsze opracowanie ma na celu opisanie aktualnego stanu zachowania obiektu, analizę czynników niszczących i opracowanie strategii konserwatorskiej ukierunkowanej na zachowanie maksymalnego możliwego zakresu materii zabytkowej. Efektem jest sformułowanie programu prac konserwatorskich dla całego obiektu poza zabytkami ruchomymi.

2. Opis budynku

Opisywany kościół jest budowlą orientowaną, wzniesioną na planie prostokąta. Wnętrze jest trójnawowe, w układzie halowym.

Jest to konstrukcja drewniana, wzniesiona na płytkim murowanym fundamencie na podbudowie kamiennej. Ściany na podwalinie drewnianej z okapnikiem, w konstrukcji wieńcowej. Wieżba dachowa drewniana, krokwiowo-stolcowa. Dach kryty blachą na rąbek stojący, z szerokim okapem. Na styku naw i prezbiterium sygnaturka.

Na formę budynku składają się dwie zestawione ze sobą bryły- nawowa oraz prezbiterialna. Nawy i prezbiterium są równej wysokości i łączy je jedna połać sufitu. Część nawowa ma wyższą kalenicę dachu i jest szersza, nakrywa ją dach dwuspadowy. Prezbiterium jest bryłą niższą i węższą, nakrytą dachem wielospadowym, o łamanym łukowatym zakończeniu. Po bokach prezbiterium znajdują się dwie małe dobudówki (zakrystia od strony południowej i kaplica od północnej.) Pod prezbiterium znajduje się krypta, obecnie niedostępna.

Bryła główna (nawowa) posiada dwie elewacje trójosiowe (północną i południową), z oknami umieszczonymi w górnej części ściany. Okna są przedzielone rytmicznie rozmieszczonymi lisciami, które poza funkcją spinającą posiadają także walor estetyczny- tworzą pionowe podziały elewacji nawiązujące formą do pilastrów z kapitelami. Elewacja zachodnia jest jednoosiowa, z centralnie umieszczonymi drzwiami wejściowymi, większym oknem

oświetlającym nawę oraz mniejszym znajdującym się na poddaszu. Po obu stronach osi elewacji znajdują się po dwie lisice w formie pilastrów z kapitelami.

Prezbiterium będąc równej wysokości z nawami jest obniżone względem dachu ponad nim – kalenica dachu jest niższa, sięgająca połowy wysokości szczytu bryły głównej. Jest również węższe. Zatem bryła prezbiterium jest niższa i węższa, posiada dwie symetrycznie dostawione po bokach małe dobudówki, które przedłużają linię elewacji bryły głównej. Każda z nich jest pokryta daszkiem pulpitowym, posiada po jednym oknie oraz po jednej parze drzwi. Elewacje bryły prezbiterium – północna i południowa, są dwuosiowe, zaś elewacja wschodnia jest ślepa, łamana, trapezoidalna. Prezbiterium nie posiada lisic. Ściany budowli obiega profilowana listwa drewniana o prostym profilu, umocowana na podbitce pod okapem dachu. Ściany zewnętrzne są malowane farbą olejną na kolor ugrowy i ciemnobrązowy.

Budynek posiada jedną kondygnację oraz nieużytkowe poddasze. Wnętrze jest podzielone na trzy nawy równej wysokości, wydzielone słupami wspierającymi podciągi. W części zachodniej znajduje się kruchta z chórem nadwieszonym i wspartym na słupach. Na chórze znajduje się prospekt organowy oraz schody na poddasze. Zarówno schody na chór jak i na poddasze są drewniane, z prostymi stopnicami wspartymi na wangach, jednobiegowe. Ponad nawami znajduje się stropodach, od strony nawy pokryty deskowaniem i tynkiem. Poddasze jest nieużytkowe, znajdują się tam schody drabiniaste prowadzące na sygnaturkę.

Ściany wewnętrzne są malowane na kolor kremowy i różowoszary.

2.1. Technika i technologia

2.1.1. Fundament, krypta

Kościół jest posadowiony na płytkim fundamencie murowanym z cegły pełnej ceramicznej łączonej zaprawą wapienno-piaskową. Fundament posiada podbudowę z kamieni polnych. Wysokość muru fundamentowego to około 60-70 cm. Ściany kościoła wspierają się na podwalinie drewnianej, wykonanej z bali o przekroju zbliżonym do kwadratu, łączonych na zakładkę prostą.

Pod północną częścią prezbiterium znajduje się krypta, obecnie niedostępna na skutek zagruzowania wejścia. Częściowo widoczna przez okienko wentylacyjne w fundamencie murowanym. Krypta jest murowana z cegły pełnej ceramicznej, sklepią kolebkową. W ścianach posiada niewielkie nisze, również sklepią. Wejście do niej znajduje się na styku nawy i prezbiterium i obecnie jest całkowicie przykryte przez wtórną podłogę i niedostępne.

2.1.2. Ściany

Ściany kościoła są drewniane, wykonane jako konstrukcja wieńcowa, od strony zewnętrznej pokrywa je szalunek pionowy zaś od strony wewnętrznej szalunku brak, widoczne są belki bierwion konstrukcyjnych. Szalunek zewnętrzny jest oblistwowany, narożniki budynku obłożono deskowaniem. W obrębie bryły głównej ściany są spięte przez podwójne lisice, czyli rodzaj kleszczy. Są to dwa podłużne elementy, biegnące przez całą wysokość ściany po obu jej stronach i połączone ze sobą za pomocą śrub. Efektem jest usztywnienie i stabilizacja konstrukcji ściany. Lisice na bryle głównej posiadają ponadto walor estetyczny nawiązując formą do pilastrów. Sposób rozmieszczenia lisic tworzy pionowe rytmiczne podziały na elewacjach. Posiadają profilowane zakończenia oraz po dwie opaski o tym samym profilu tworzące urozmaicającą formę akcenty na długim i jednostajnym elemencie. Dzięki temu zabiegowi lisice pełnią funkcję dekoracyjną mając zaakcentowaną część górną (krótszą) oraz dolną (dłuższą) na wzór cokołu. Bryła prezbiterium nie posiada podziałów pionowych. Obie bryły obiega natomiast u dołu cienka listwa profilowana, umieszczona na wysokości około 1,5 m, tworząca dekoracyjny podział horyzontalny dodający budowli statyczności i równoważąca wertykalizm pionowych szalunków. U góry, pod okapem dachu biegnie szersza profilowana listwa stanowiąca czoło podbitki.

Ściany od strony wewnętrznej nie posiadają szalunku, powierzchnię ściany stanowią poziomo ułożone bierwiona. W nawach ściany posiadają pionowe podziały lisicami, które analogicznie jak na stronie zewnętrznej nawiązują do pilastrów i posiadają profilowane gzymsiki oraz dodatkową dekorację w postaci obłego fazowania wzdłużnych krawędzi. Ściany u góry zamyka profilowana listwa obiegająca całe wnętrze i zamykająca je optycznie. W nawach znajdują się ołtarze boczne. Ściany za nimi są dekorowane polichromiami.

W części nawowej, pomiędzy nawą główną a bocznymi znajdują się słupy wspierające podciągi. Są to drewniane słupy z bali, dodatkowo obłożone deskami drewnianymi. Słupy są zakończone prostymi wolutami, w części dolnej posiadają lekko poszerzony cokół zakończony niskim gzymsikiem. Nawiązują do formy lisic.

Na styku nawy głównej i prezbiterium znajduje się belka tęczowa, obecnie nosząca współczesny napis. Na belce jest umieszczony krucyfiks.

Prezbiterium jest zamknięte prostą ścianą ołtarzową, za którą znajduje się skarbczyk.

Pomieszczenie za ołtarzem nie posiada szalunku, jest malowane tylko w części dolnej, a bierwiona tworzące ścianę są uszczelnione za pomocą mszenia. Ściany boczne oraz ścianę ołtarzową zdobią polichromie. Po bokach prezbiterium znajdują się zakrystia i kaplica-niewielkie pomieszczenia z jednym oknem, drzwiami oraz nagim stropem.

W części zachodniej znajduje się kruchta oraz chór muzyczny. Chór jest nadwieszony, częściowo wspiera się na ścianach kruchty i częściowo na czterech opisanych powyżej słupach dzielących nawy. Posiada balustradę drewnianą pełną. Mieści niewielki prospekt organowy, ławki oraz schody prowadzące na poddasze.

Podłoga w nawach i prezbiterium składa się z malowanych desek drewnianych na legarach. Pokrycie to jest wtórne, zasłania dolne części cokołów słupów oraz pierwotne wejście do krypty znajdującej się pod prezbiterium. W części prezbiterium poziom podłogi lekko się wznosi, co najprawdopodobniej świadczy o istnieniu w tym miejscu pierwotnie schodka.

2.1.3. Powłoki malarskie/ Polichromie

Cała powierzchnia ścian wewnętrznych jest malowana. Ściany naw są obecnie pomalowane n gładko farbą olejną w kolorze kremowym. W ubytkach widoczne są starsze warstwy w innych kolorach. Ściany prezbiterium są zdobione polichromiami figuralnymi. Na ścianie wydzielającej skarbczyk, czyli za ołtarzem głównym znajduje się dekoracja przedstawiająca anioły wśród obłoków oraz glorię, której forma współgra z usytuowaniem ołtarza i z pewnością stanowi z nim spójną dekorację. Należy zauważyć, że styl polichromii jest prosty, prowincjonalny, trudny do wydatowania, a technika malarska sugeruje raczej wykonawcę dwudziestowiecznego niż z czasu powstania świątyni. Anioły namalowane na ścianach za ołtarzami wydają się pochodzić z tego samego okresu co dekoracje figuralne na ścianach bocznych prezbiterium, natomiast ich tło wskazuje na nieco wcześniejszą datę powstania. Istnieje prawdopodobieństwo, że w przypadku dekoracji malarskich wokół ołtarzy mamy do czynienia z całkowitymi bądź częściowymi przemalowaniami, lub przemalowaniami po formie mającymi na celu odświeżenie oryginalnych malowideł. Polichromie znajdujące się na ścianach bocznych prezbiterium pochodzą z lat 40 i zostały wykonane w czasie II wojny światowej- posiadają inskrypcje z podpisami twórców. Istotnym jest, że w istniejących ubytkach stwierdzono obecność starszych warstw malarskich.

Należy podkreślić, że kościół w Zofiborze był świątynią w swoim czasie znaczącą w okolicy, jedynym sanktuarium św. Zofii Wdowy. Niezaprzeczalnym faktem jest, że do dziś posiada stosunkowo bogate wyposażenie ruchome- znaczną ilość feretronów oraz obrazów jak na tak niewielki kościół. Można zatem domniemywać, że nie tylko za ołtarzami ale i w nawach ściany były dekorowane malarsko. Na ścianach naw mogły to być miejscowo zastosowane dekoracje, podkreślenia form architektury, malarskie zacheuszki, malowany cokół. Nie można także wykluczyć istnienia warstw malarskich na suficie. Dekoracje te mogły być w toku użytkowania kościoła zamalowywane ze względu na zły stan zachowania, brak środków na konserwację lub zmianę gustów użytkowników.

2.1.4. Więźba dachowa

Bryła główna jest pokryta dachem dwuspadowym zaś bryła prezbiterium dachem wielospadowym. Zakrystia i kaplica znajdujące się po obu stronach prezbiterium są pokryte daszkami pulpitowymi.

Więźba dachowa charakteryzuje się konstrukcją krokwiowo-płatwiową nad nawą i krokwiowo-jętkową nad prezbiterium. Połacie dachowe pokrywa blacha ocynkowana na deskowaniu, układana na rąbek stojący. Konstrukcja więźby jest zachowana i oryginalna, wymianie poddano poszczególne nieliczne elementy oraz dodano miejscowo deskowe nakładki wzmacniające.

Elementy więźby noszą ślady ręcznej obróbki drewna, widoczne są charakterystyczne ślady pracy ręcznymi narzędziami ciesielskimi oraz tradycyjne sposoby łączenia (kołki, czopy).

Ponadto na słupach zachowały się znaki ciesielskie w formie prostych zacięć powierzchni. Na jednym ze słupów znajduje się mały namalowany czarny krzyżyk.

Pomiędzy przestrzenią nawy a więźbą dachową znajduje się stropodach, tynkowany i malowany na biało od strony nawy zaś od strony więźby pokryty deskowaniem.

2.1.5. Stolarka okienna i drzwiowa

Okna znajdujące się w budynku są drewniane, jednoramowe, częściowo rozwierne, częściowo nieruchome z rozwiernym lufcikiem. Okna są wielopolowe, dzielone szprosami. Posiadają szerokie, proste opaski. Okna w zakrystiach posiadają kraty.

Drzwi wejściowe są dwuskrzydłowe, pozostałe jednoskrzydłowe. Wszystkie są drewniane.

Drzwi wejściowe charakteryzuje konstrukcja deskowo-szpungowa, z pokryciem klepkowym w jodełkę i rozetami od strony zewnętrznej, oryginalnymi okuciami i szeroką ościeżnicą z płaskorzeźbioną dekoracją i ciekawym motywem słońca w nadprożu. Pozostałe drzwi są jednoskrzydłowe, ze szponami i oryginalnymi okuciami. Jedne z dekoracyjnym klepkowaniem i rozetką. Wszystkie drzwi posiadają szerokie i masywne opaski. Jedyne drzwi ramowo płycinowe występują pomiędzy kruchtą a nawą główną.

2.1.6. Wyposażenie

We wnętrzu kościoła znajdują się trzy ołtarze drewniane polichromowane i złożone z rzeźbami pełnoplastycznymi malowanymi oraz obrazami, w tym jeden z metalową koszulką. Ponadto w nawach zgromadzono liczne feretrony drewniane złożone i srebrzone z obrazami olejnymi, obrazy sztalugowe, głównie w technice olejnej, w ramach drewnianych, także złożonych. W prezbiterium znajduje się ambona drewniana oraz drewniana balustrada tralkowa na styku z nawą główną.

2.2. Stan zachowania i przyczyny zniszczeń

2.2.1. Fundament

Murowany płytki fundament zachowany jest w stanie złym, kwalifikującym do szybkiego remontu. Widoczne są spękania i ubytki cegieł, wykruszenia spoiny. Przyczyną jest zawilgocenie, zwłaszcza w okolicach odprowadzenia wody z rur spustowych. Źródłem wilgoci w murze jest woda opadowa i wilgoć skumulowana w gruncie na skutek uszczelnienia najbliższej okolicy fundamentu wtórnymi elementami i warstwami cementowymi. Badania wilgotnościowe wykazały, że mury fundamentu kościoła należy zaklasyfikować jako mocno wilgotne (IV stopień zawilgocenia). Mur ceglany jest pokryty wtórną zaprawą cementową, co jest główną przyczyną korozji powierzchni cegieł i spoiny, kumulowania wilgoci w murze oraz powstawania powierzchniowych ubytków i spękań cegły. Zaprawa cementowa, jako nieprzepuszczalna, uniemożliwia swobodne odparowywanie wilgoci nagromadzonej w murze. W efekcie działają na mur takie czynniki niszczące, które nie zaistniałyby bez obecności warstwy cementowej. Jest to przede wszystkim zamarzanie zatrzymanej wody w przestrzeniach muru, szczelinach czy spoinie, co powoduje korozję mrozową; rozsadzanie cegły i spoiny, spękania, wykruszenia i ogólne osłabienie kondycji technicznej materiału. Wykonane badania na obecność soli rozpuszczalnych nie wykazały przekroczenia norm właściwych dla rodzaju badanego obiektu. Nie ma zatem bezpośredniego zagrożenia krystalizacją soli rozpuszczalnych, choć należy pamiętać, że zwiększona wilgotność muru i brak możliwości swobodnego odparowania wilgoci w razie pojawienia się soli w wodzie penetrującej fundament będą skutkowały rekrytalizacją soli w przestrzeniach pomiędzy warstwą zaprawy cementowej a licem muru powodując niechybnie destrukcje tego obszaru. Niewielkie wykwyty soli stwierdzono jedynie w okienku wentylacyjnym krypty.

Na całej powierzchni muru występują ogniska korozji biologicznej. Widoczne są nawarstwienia glonów, mchów i porostów, koncentrujące się w okolicach rur spustowych oraz po stronie północnej budynku. Rozwój mikroorganizmów na powierzchni muru jest przyczyną nieuchronnej degradacji zarówno cegły jak i spoiny ze względu na kumulowanie wilgoci przez nawarstwienia biologiczne, rozsadzanie powierzchni warstw technologicznych przez korzenie, powstawanie zacieków i zaplamień oraz inicjowanie rozkładu poprzez wydzielanie niekorzystnych dla muru enzymów i słabych kwasów organicznych. W obrębie muru widoczne są spękania różnej szerokości i głębokości. Nie stwierdzono pęknięć muru zagrażających jego stateczności.

2.2.2. Podwalina

Podwalina znajdująca się na fundamencie, na której wspierają się ściany budynku znajduje się w złej, a lokalnie w bardzo złej kondycji technicznej. W miejscach zwiększonej penetracji wilgoci, w okolicach rur spustowych, drewno jest zmurszałe, o krytycznie osłabionej spoistości. Ponadto na skutek brak izolacji na styku z fundamentem mur stał się wtórnie źródłem zawilgocenia drewna podwaliny. Jednakże głównym czynnikiem, który przyczynił się do tak daleko posuniętej degradacji drewna podwaliny jest działalność drewnojadów. W wielu miejscach widoczne są ogniska żerowania, z licznymi otworami wylotowymi, a w miejscach ubytków z odsłoniętymi chodnikami. Drewno jest krytycznie osłabione i jako element konstrukcji nie pełni przeznaczonej sobie funkcji.

2.2.3. Szalunek zewnętrzny

Drewno szalunku ścian zewnętrznych zachowane w stanie kwalifikującym do szybkiego remontu i częściowej wymiany. Powierzchnia jest przesuszona, zwietrzała, widoczne są liczne pęknięcia. Badania wilgotnościowe drewna ścian zewnętrznych wykazały poziom wilgotności niski lecz dopuszczalny. Deski szalunku oraz listewki pokrywające ich łączenia są częściowo wypaczone. Deformacje są najbardziej widoczne na cienkich i krótkich listewkach w dolnej części elewacji, pod listwą profilowaną, która obiega całą bryłę kościoła. Listwa charakteryzuje się analogicznymi uszkodzeniami- jest przesuszona, posiada miejscowe wypaczenia. Drewno szalunku na skutek degradacji i długotrwałego wystawienia na niekorzystne warunki atmosferyczne, w połączeniu z brakiem bieżącej konserwacji oraz nieefektywnymi obróbkami blacharskimi, jest mocno osłabione. W partiach dolnych kondycja techniczna wydaje się być najgorsza: w okolicy okapnika nad murowanym fundamentem drewno jest skorodowane biologicznie, mocno osłabione strukturalnie, spękane, widoczne są drobne wykruszenia, a powierzchnia jest poszarzała i zwietrzała.

Podobny stan zachowania prezentują lisice- widoczne są skutki przesuszenia drewna i destrukcyjny wpływ wody opadowej, zwłaszcza na wystających elementach jak gzysiki, które pierwotnie posiadały obróbkę blacharską teraz będącą w stanie daleko posuniętej degradacji. Badania sklerometryczne wykazały, że zarówno deski szalunku jak i lisice nie zachowały wystarczającej twardości dla drewna. Wyniki plasują się znacznie poniżej najniższych dopuszczalnych wartości. Należy podkreślić, że funkcja lisic polega na pionowej stabilizacji ścian zaś szalunek ma za zadanie chronić konstrukcję przed niszczącym wpływem warunków atmosferycznych. Z tego względu wymienione elementy muszą odznaczać się dostatecznie dobrym stanem technicznym, aby nie dopuszczać do powstawania dalszych zniszczeń i nie

narażać konstrukcji ścian na degradację, co grozi katastrofą budowlaną i częściową lub całkowitą destrukcją obiektu.

Na całej powierzchni ścian zewnętrznych, widoczne są spękania i złuszczenia wtórnej warstwy farby, nasilające się w partiach dolnych i na wysuniętych elementach elewacji, bardziej narażonych na działanie wody opadowej. Skutki korozji są najbardziej widoczne na zakończeniach desek pionowych, na listwach pionowych i poprzecznych profilowanych, a także na lisicach z opaskami wysuniętych przed lico ściany. Pod funkcjonującym obecnie szalunkiem znajduje się warstwa pionowych desek, które mogły stanowić szalunek pierwotny. Wskazuje na to odkrywka zastana na elewacji - ubytek w warstwie szalunku, pod którym widoczne są starsze warstwy. Hipoteza ta wymaga potwierdzenia poprzez wykonanie kilku odkrywek w różnych miejscach na elewacjach. Drewno widoczne pod obecnym szalunkiem znajduje się w stanie złym. Jest przesuszone, spękane, skorodowane, mocno naruszone strukturalnie na skutek zawilgocenia i żerowania drewnojadów. Zdjęcia archiwalne pochodzące z 1976 roku wskazują na wykończenie elewacji kościoła szalunkiem drewnianym niemalowanym, w naturalnym kolorze drewna.

2.2.4. Stolarka okienna i drzwiowa

Stolarka okienna i drzwiowa znajduje się w średniej i złej kondycji technicznej. Ramiaki okienne są przesuszone, lekko wypaczone. Kilka wtórnych warstw farby pokrywa widoczne ubytki i ślady po żerowaniu drewnojadów. Skrzydła drzwiowe są pokryte grubą warstwą przemalowań olejnych, pod którą widoczne są ubytki i nierówności. Ościeżnice oraz opaski okien i drzwi charakteryzuje powierzchnia przesuszone, skorodowana i pokryta kilkoma warstwami przemalowań. Zgodnie z fotografiami z 1976 roku okna wraz z opaskami były malowane na biało. Ostateczne ustalenie kolorystyki stolarki okiennej i drzwiowej powinno nastąpić po wykonaniu odkrywek stratygraficznych

2.2.5. Powierzchnia ścian wewnętrznych

Ściany wewnętrzne są pokryte kilkoma warstwami olejnych przemalowań, toteż precyzyjne określenie stanu ich powierzchni jest trudne bez badań odkrywkowych. Badania wilgotnościowe wskazują na analogiczne wyniki jak w przypadku elewacji- poziom wilgotności drewna znajduje się w przedziale niskim lecz dopuszczalnym, jednak badania sklerometryczne określają poziom twardości desek znacznie poniżej dopuszczalnej normy. Słupy wspierające podciągi zachowały odpowiednią twardość i charakteryzują się dopuszczalnymi parametrami.

Bierwiona tworzące wewnętrzne ściany kościoła są pokryte kilkoma warstwami farby olejnej, niemniej jednak można zauważyć drobne ubytki pod wtórnymi wymalowaniami, niewielkie

deformacje powierzchni desek, miejscowo otwory pozostałe po żerowaniu szkodników owadzych. Elementy profilowane, jak opaski na słupach i lisicach, listwa profilowana biegnąca pod stropem, są przesuszone, lekko wypaczone i zdeformowane, kilkakrotnie przemalowane. Opaski okienne są przesuszone, osłabione i lekko wypaczone.

2.2.6. Powłoki malarskie/polichromie

We wnętrzu na powierzchni ścian widoczne są skutki zawilgocenia w partii przyziemia-spęcherzenia i odspojenia powłok malarskich. Powierzchnie ścian i słupów pokryte są kilkoma warstwami farby olejnej. Widoczne są spękania i deformacje powierzchni warstwy malarskiej. W prezbiterium warstwy malarskie są spękane, widoczne są liczne drobne ubytki oraz odspojenia. W ubytkach jest widoczna starsza warstwa. Warstwa malarska na słupach i podciągach zachowana w stanie dobrym.

2.2.7. Więźba dachowa

Więźba dachowa oraz deski stropodachu stanowią w przeważającej części oryginalną materię zabytkową. Niestety są zachowane w stanie złym i bardzo złym. Badania wilgotnościowe zaklasyfikowały drewno więźby i stropodachu jako suche, jednak na skutek zaniedbań i braku bieżących napraw stwierdzono miejsca o znacznie podwyższonej wilgotności. Nieszczelności w pokryciu dachowym oraz brak obróbek blacharskich na łączeniu brył kościoła były przyczyną powstania lokalnych ognisk korozji mikrobiologicznej spowodowanej długotrwałym zawilgoceniem. Obszary te to przede wszystkim podbitka drewniana, okolice podstawy sygnaturki, deski na łączeniu bryły prezbiterium z nawą główną, okienko w szczycie zachodniej elewacji. Widoczny jest tam rozkład biologiczny spowodowany rozwojem grzybów pleśniowych, stwierdzono oznaki zgnilizny szarej i brunatnej.

Głównym czynnikiem niszczącym jest jednak żerowanie drewnojadów. Większość elementów więźby dachowej i desek stropodachu, a także deskowania połaci dachowych jest dotknięta skutkami działalności szkodników owadzych, a zniszczenia te wykazują tendencję progresywną. W wielu miejscach są widoczne aktywne żerowiska, zaobserwowano świeżą mączkę drzewną wysypującą się z otworów wlotowych oraz duże ilości martwych owadów. Najdotkliwiej porażone są deski podłogi oraz większość belek stropowych (powyżej 80%), krokwie (zwłaszcza w okolicy gniazd) oraz deskowanie połaci dachowych. Elementy te są mocno skorodowane, o krytycznie obniżonej wytrzymałości, w wielu przypadkach naruszone strukturalnie. Obecnie nie pełnią w sposób właściwy przeznaczonej im funkcji technicznej

stwarzając zagrożenie zawaleniem. Badania sklerometryczne wykazały, że twardość wszystkich elementów drewnianych więźby dachowej i stropodachu plasuje się poniżej dopuszczalnych norm wytrzymałościowych. Należy podkreślić, że stan ten nieustannie się pogarsza z uwagi na stwierdzoną aktywność drewnojadów.

3. Program prac konserwatorskich

3.1. Strategia konserwatorska:

Kościół w Zofiborze stanowi reprezentatywny przykład architektury drewnianej i jako taki posiada niezbywalną wartość historyczną i zabytkową oraz istotne znaczenie dla historii architektury regionu. Jako spójna i proporcjonalna budowla posiada także wartość estetyczną, która stanowi składową krajobrazu kulturowego Lubelszczyzny. Istotnym składnikiem wartości artystycznych kościoła w Zofiborze jest zarówno kompozycja ścian zewnętrznych z oblistwowanym szalunkiem pionowym jak i dekoracja wnętrza, składająca się z układu słupów z prostymi wolutami popierających podciąg, wymalowań na ścianach (należy dotrzeć do oryginalnej warstwy malarskiej i ustalić pierwotną kolorystykę) oraz dekoracji w prezbiterium. Obecnie widoczne warstwy malarskie w prezbiterium z całą pewnością nie pochodzą z okresu wzniesienia budynku. W związku z pokryciem ścian w nawie warstwą malarską należy podejrzewać, że również prezbiterium było pierwotnie malowane. Nie można wykluczyć obecności starszych dekoracji lub ich pozostałości pod widocznymi obecnie polichromiami, toteż w prezbiterium należy wykonać badania stratygraficzne na obecność warstw malarskich.

Forma i technika budowy kościoła stanowi wartość, którą należy chronić. Jednak w związku ze stanem zachowania, w niektórych obszarach katastrofalnym (więźba, konstrukcja stropodachu, część ścian konstrukcyjnych, podwalina i partia przyziemia) uważa się za zasadne wykonanie częściowej rekonstrukcji wspomnianych elementów. Należy podkreślić, że porażone i skorodowane elementy drewniane pozostawione *in situ* będą miały destrukcyjny wpływ na partie lepiej zachowane i przyczynią się do ich degradacji. W wielu miejscach obiektu destrukcja poszczególnych jego składowych jest zbyt zaawansowana, aby można je było poddać efektywnej konserwacji i restauracji z zachowaniem funkcji technicznych- co w przypadku składowych konstrukcji architektury drewnianej nie może być pominięte.

Głównymi czynnikami niszczącymi w przypadku kościoła w Zofiborze jest wilgoć oraz drewnojady. Całkowite wyeliminowanie tych zagrożeń jest kluczowe dla efektywnego procesu konserwacji i restauracji. Należy nie tylko usunąć skutki dotychczasowych zawilgoceń oraz żerowania owadów, lecz także zabezpieczyć obiekt przed dalszym destrukcyjnym wpływem

wody, wyeliminować zagrożenie ze strony insektów i uniemożliwić ponowną ich inwazję. Konieczne jest zatem dokonanie weryfikacji elementów pod kątem możliwości przeprowadzenia efektywnej konserwacji i poddanie jej jak największej ilości elementów, bez uszczerbku dla bezpieczeństwa użytkowania i trwałości konstrukcji. Jeśli zostanie podjęta decyzja o rekonstrukcji któregoś z elementów należy ją wykonać zgodnie z techniką i technologią oryginału. Ponadto należy wykonać efektywne zabezpieczenie ścian i fundamentów przed wilgocią penetrującą od strony gruntu oraz wodą opadową. W tym celu należy wykonać pionową izolację przeciwwilgociową fundamentów oraz zaopatrzyć budynek w efektywne obróbki blacharskie sprawnie odprowadzające wodę opadową. Należy zaznaczyć, że nie wykonywano odkrywki w obszarze fundamentów budynku i ostateczną decyzję należy podjąć po przeanalizowaniu faktycznego układu i stanu zachowania muru fundamentowego. Bardzo istotne jest usunięcie z obiektu wszelkich warstw cementowych.

Pierwszym krokiem powinno być wyeliminowanie zagrożenia ze strony drewnojadów poprzez fumigację całego obiektu, a następnie poddanie weryfikacji stanu zachowania wszystkich elementów. Każdy element powinien być sprawdzony z osobna, z należytą dokładnością, przez osoby uprawnione i doświadczone. Szczególną uwagę należy zwrócić na obszary dotychczas niedostępne (ściany konstrukcyjne, pod szalunkiem). Decyzja o demontażu może być podjęta wyłącznie przez dyplomowanego konserwatora dzieł sztuki. Wszystkie elementy, których stan pozwala na przeprowadzenie efektywnych prac konserwatorskich i restauratorskich należy zachować. Decyzję o zakresie konserwacji i rekonstrukcji należy podjąć po rozpoznaniu stanu zachowania wszystkich niedostępnych obecnie obszarów (ściany konstrukcyjne i fundamenty) i wykonaniu niezbędnych badań i pomiarów przez osoby doświadczone w ocenie stanu zachowania zabytkowego drewna.

3.2. Program proponowanych prac konserwatorskich

3.2.1. Wnętrze

1. Ewakuacja całego wyposażenia kościoła: ambony, ołtarzy, obrazów sztalugowych, feretronów, krucyfiksu z belki tęczowej, konfesjonałów, ławek, oświetlenia. Wszystkie elementy należy zabezpieczyć i bezpiecznie przetransportować do odpowiednio przygotowanych magazynów lub pracowni konserwatorskich. Przed ponownym umieszczeniem w kościele każdy z elementów musi zostać zdezynfekowany. Wszelkie działania przy obiektach zabytkowych stanowiących wyposażenie kościoła mogą odbywać się jedynie po zatwierdzeniu przez LWKZ odnośnych programów prac konserwatorskich.

2. Wykonanie odkrywek stratygraficznych i pasowych na ścianach wewnętrznych i suficie kościoła.

Badania ustala pierwotną kolorystykę, technikę i technologię pierwotnej dekoracji oraz określają ilość i rodzaj warstw malarskich. Na ścianach naw bocznych oraz na suficie należy wykonać odkrywki pasowe, o odpowiednim zagęszczeniu, aby ponad wszelką wątpliwość określić, czy były polichromowane. Dzięki temu uda się uniknąć zniszczenia potencjalnie występujących tam dekoracji malarskich podczas prac konserwatorskich przy szalunku ścian wewnętrznych.

Badania należy poprzedzić złożeniem planu badań, a od ich wyników uzależnić ostateczną strategię prac przy ścianach kościoła.

W przypadku odkrycia śladów dekoracji malarskich na ścianach, należy przygotować osobny program prac konserwatorskich i uzgodnić z urzędem LWKZ dalszą strategię prac.

3. Demontaż podłogi. Wtórne deski podłogi należy zdemontować ostrożnie i z dbałością o znajdujące się wokół elementy konstrukcji. Po demontażu należy przeprowadzić ocenę stanu zachowania pierwotnej podłogi oraz obszarów ścian i słupów dotychczas przez wtórną podłogę zasłoniętych.

4. Po demontażu podłogi i uzyskaniu dostępu do krypty należy poddać ją ocenie stanu zachowania i przedstawić urzędowi LWKZ program prac konserwatorskich opracowany na podstawie wyników tych oględzin.

5. Fumigacja obiektu gazami niereaktywnymi.

Po usunięciu wszystkich ruchomych obiektów i elementów należy przygotować kościół zgodnie z techniką przeprowadzania procesu fumigacji. Wykonanie prac należy powierzyć firmie specjalizującej się w fumigacjach zabytków architektury. Zastosowanie gazów niereaktywnych jest kluczowe ze względu na istnienie polichromii (obecnie widoczne są wtórne, potencjalnie zakłada się istnienie dekoracji pierwotnych). Nie zaleca się zastosowania dwutlenku węgla ze względu na ryzyko powstawania kwasu węglowego, który destrukcyjnie wpływa na warstwy

malarskie. Fumigację należy przeprowadzić w okresie kiedy temperatura w ciągu doby nie spada poniżej 10 st. Celsjusza.

3.2.2. Szalunek zewnętrzny

Po wykonaniu zabiegu fumigacji należy przeprowadzić weryfikację stanu zachowania desek szalunku zewnętrznego i wewnętrznego. Weryfikacja może zostać przeprowadzona jedynie przez osoby wykwalifikowane w ocenie stanu zachowania drewna i musi się opierać na analizie stanu zachowania oraz pomiarach sklerometrycznych. W przypadku szalunku zewnętrznego za kryterium oceny należy przyjąć stopień degradacji strukturalnej i skalę utraty wytrzymałości mechanicznej. Należy zaznaczyć, że deski szalunku nie są narażone na przenoszenie żadnych większych obciążeń poza punktami ześrubowania lisic, jednakże stanowią zewnętrzną osłonę ścian budynku, a ich celem jest ochrona konstrukcji ścian przed niekorzystnymi warunkami głównie atmosferycznymi. Zatem od stanu technicznego szalunku zależy dalsze bezpieczne trwanie obiektu. Z uwagi na to określa się, że warunkiem pozostawienia deski szalunku in situ i poddaniu jej dalszym pracom konserwatorskim i restauratorskim jest możliwość dalszego efektywnego pełnienia tej roli (szczelność, spoistość wewnętrzną, trzymanie właściwej geometrii i wymiarów).

1. Oczyszczenie z nawarstwień farb i powierzchniowych zanieczyszczeń. Deski należy oczyszczać ręcznie, zaleca się metody chemiczne, zastosowanie past i żeli rozpuszczalnikowych. Nawarstwienia należy usuwać lekkimi ręcznymi narzędziami takimi jak szpachelki, noże szewskie, skrobaki. Niedopuszczalne jest zastosowanie elektronarzędzi- szlifierek, strugów, wiertarek itp. Nie należy piaskować powierzchni ze względu na duże prawdopodobieństwo naruszenia warstwy drewna wczesnego przez ścierniwo i stworzenie niepożądanej „rustykalnej” powierzchni.
2. Stabilizacja, sklejanie spękań, flekowanie ubytków i obszarów zdegradowanych.
3. Impregnacja desek szalunku preparatem grzybobójczym. Zaleca się Adolit Flussig prod. Remmers lub analogiczne.
4. Malowanie lakierem ochronnym nie zmieniającym efektu plastycznego właściwego dla surowego drewna. Zaleca się lazury do drewna z palety Remmers lub analogiczne.

3.2.3. Podwalina

Podwalinę ze względu na krytyczny stan zachowania należy zrekonstruować zgodnie z oryginałem. Zaleca się wykonać rekonstrukcję w drewnie impregnowanym. Zaleca się drewno modrzewiowe. Należy zachować wymiary bali oraz oryginalną technikę łączenia zastosowaną do wykonania podwaliny, t.j. łączenie bali na zakładkę prostą. Koniecznym jest wykonanie izolacji pomiędzy murem fundamentu a podwaliną. Izolacje zaleca się wykonać z blachy tytanowo-cynkowej.

Prace muszą być wykonywane przez wykonawcę doświadczonego w pracach ciesielskich prowadzonych metodami tradycyjnymi. Wymianę podwaliny należy przeprowadzić po wykonaniu wszystkich prac remontowych przy murze fundamentu, przez co rozumie się osuszenie, oczyszczenie, uzupełnienie ubytków, przemurowanie, wyszpałdowanie i zaspoinowanie lica muru. Prace należy zrealizować przed wykonywaniem izolacji pionowej przeciwwilgociowej.

3.2.4. Fundament i krypta

Prace przy fundamencie mogące naruszyć stabilność budowli zaleca się wykonywać odcinkowo. Prace wykonywać w okresie wiosenno letnim, kiedy najniższa temperatura w cyklu dobowym nie spada poniżej 5 stopni Celsjusza.

1. Odkopanie fundamentu i pozostawienie do wyschnięcia.
2. Usunięcie skorodowanej spoiny, która na skutek osłabienia nie pełni właściwie swojej funkcji technicznej. Działanie należy przeprowadzić ręcznie, usuwając wszystkie ruchome, spękanе i osłabione fragmenty spoiny.
3. Usunięcie skorodowanych partii cegieł, ruchomych, spękanych lub wykruszających się.
4. Oczyszczenie powierzchni muru z powierzchniowych nawarstwień metodą mechaniczną.
5. Dezynfekcja muru preparatem Schimmel-Stop prod. Remmers lub analogicznym środkiem zwalczającym grzyby, pleśnie, mchy i porosty i zapobiegającym ich ponownym wykwitom.
6. Przemurowania i uzupełnienia brakujących partii muru. Należy posłużyć się cegłą pełną ceramiczną o zbliżonych parametrach do oryginalnej. Murować na zaprawę wapienno-trasową. Zaleca się produkty z palety Optolith, np. Optolith Tras Mortel. Mniejsze nierówności wyszpałdować zaprawą trasową. Powierzchnia po skończonym działaniu powinna być równa, co ma znaczenie dla dalszych etapów prac związanych z zakładaniem izolacji przeciwwilgociowej.
7. Spoinowanie zaprawą trasową do fug, zaleca się produkty z palety Optolith, np. TrassFuge.
8. Ułożenie izolacji poziomej na styku muru z podwaliną drewnianą. Izolację zaleca się wykonać z blachy tytanowo-cynkowej.

8. Ułożenie izolacji przeciwwilgociowej. Zaleca się pokrycie powierzchni muru poniżej docelowego poziomu gruntu szlamem mineralnym, a następnie ułożenie foli kubelkowej z membraną. Od strony gruntu należy wysypać warstwę drenującą z pospółki.

3.2.5. Ściany wewnętrzne, słupy i ściany prezbiterium

Bierwiona widoczne od strony wnętrza kościoła stanowią element konstrukcyjny ścian kościoła. Warstwa ta nie jest bezpośrednio narażona na warunki atmosferyczne, natomiast stanowi podłoże dla dekoracji wnętrza. W związku z tym dokładna strategia postępowania z deskami ścian wewnętrznych jest uzależniona od wyników badań stratygraficznych. Jeśli ściany pokrywa jednolita warstwa barwna można pozwolić na zrekonstruowanie zgodnie z oryginałem desek najbardziej zdegradowanych, krytycznie osłabionych przez działalność szkodników czy mikroorganizmów. Jeśli jednak na powierzchni ścian naw kościoła zostaną stwierdzone dekoracje malarskie to dalsze działania będą wymagały opracowania odrębnego programu prac konserwatorskich uwzględniającego nowe dane i przedstawienia go urzędowi LWKZ. Niezależnie od wyników badań stratygraficznych, po wykonaniu fumigacji obiektu należy przeprowadzić weryfikację parametrów technicznych posiadanych przez poszczególne elementy drewniane wchodzące w skład wnętrza kościoła. Koniecznym jest aby dokonała tego osoba doświadczona w ocenie stanu zachowania zabytkowego drewna budowlanego jak również drewna polichromowanego. Analiza musi uwzględniać badania sklerometryczne oraz indywidualną ocenę drewna jako podłoża warstw barwnych. Należy sprawdzić każdy element oddzielnie.

Powierzchnie, które zostaną zakwalifikowane do dalszych prac konserwatorskich i restauratorskich należy poddać działaniom zgodnie z następującym schematem (zastrzega się konieczność weryfikacji poniższego schematu w przypadku odkrycia na powierzchni bierwion polichromii lub innych złożonych technologicznie dekoracji):

1. Oczyszczenie powierzchni elementu z wtórnych nawarstwień. Zaleca się metody mechaniczne, wspomagane środkami chemicznymi w postaci past i żeli rozpuszczalnikowych. Zaleca się Scansol, V33 lub analogiczne. Do usuwania nawarstwień należy używać narzędzi ręcznych, niezbyt ostrych i o zaoblonych brzegach (szpachelki, skrobaki) aby uniknąć zacinania powierzchni i pozostawiania trwałych śladów na powierzchni elementów. Niedozwolone jest używanie elektronarzędzi: szlifierek, cyklina itp.
2. Nasączenie elementu poliuretanowym impregnatem wzmacniającym i powstrzymującym rozwój grzybów oraz uniemożliwiającym ponowny atak insektów. Zaleca się Holzverfestigung prod. Remmers aplikowany w formie iniekcji grawitacyjnych. Kluczowe jest aby preparat poza poprawą parametrów technicznych był nieszkodliwy dla warstw malarskich i umożliwiał

nanoszenie kolejnych warstw na powierzchnie nim nasączone (farby do drewna).

3. Uzupełnienie ubytków formy za pomocą fleków z odpowiednio dobranego rodzaju drewna o parametrach kompatybilnych z oryginałem. Wklejane fleki powinny nawiązywać do przebiegu słojów drewna w uzupełnianym fragmencie oraz do formy i funkcji elementu- jeżeli flekowanie dotyczy miejsc łączeń to muszą być one opracowane dokładnie tak samo jak w oryginale. Fleki zaleca się wklejać na klej Coll Express prod. Remmers lub analogiczne poliuretanowe kleje odporne na ściskanie, elastyczne i umożliwiające dalszą pracę (malowanie) na klejonych powierzchniach i spoinach.

4. Uzupełnienie ubytków w powierzchni elementu za pomocą kitu do drewna. W przypadku dużych ubytków zaleca się Holzersatzmasse prod. Remmers lub analogiczne kity z wypełniaczem drzewnym. Do płytkich ubytków zaleca się szpachlówkę do drewna Colowood prod. Tikkurila.

5. Wyrównanie powierzchni kitów i uzupełnień i ujednolicenie ich powierzchni z oryginałem.

6. W zależności od wyników badań stratygraficznych- retusz lub rekonstrukcja warstwy lub warstw malarskich na powierzchni elementu. Wybór techniki i technologii retuszu / rekonstrukcji będzie uzależniony od wyników badań stratygraficznych.

3.2.6. Stolarka okienna i drzwiowa

1. Po wykonaniu fumigacji należy dokonać weryfikacji stanu zachowania poszczególnych elementów stolarki- okna wraz z ościeżnicami, opaski okienne, drzwi z ościeżnicami, opaski drzwiowe, dekoracje opasek. Elementy o poprawnej geometrii, dostatecznej wytrzymałości lub szczególnych wartościach estetycznych należy poddać pracom konserwatorskim i restauratorskim. Elementy zdeformowane, krytycznie osłabione, o spoistości i wytrzymałości drewna obniżonej w takim stopniu, że nie pełnią właściwie przeznaczonych sobie funkcji technicznych, należy zrekonstruować z zachowaniem pierwotnej konstrukcji, sposobu wykończenia oraz podziałów (okna). Weryfikacji może dokonać jedynie dyplomowany konserwator dzieł sztuki.

2. Wszystkie oryginalne okucia z rekonstruowanych elementów należy zachować, poddać konserwacji i zamontować in situ. Okucia z elementów przeznaczonych do konserwacji zdemonstować i poddać pracom konserwatorskim- o ile to będzie możliwe należy zregenerować każdy oryginalny zawias, zamek i klamkę, tak aby po zamontowaniu na nowym elemencie pełniły swoją pierwotną funkcję.

3. Elementy stolarki zakwalifikowane do prac konserwatorskich i restauratorskich należy zdemonstować i przewieźć do pracowni wykonawcy prac.

6. Przed rozpoczęciem oczyszczania wykonać odkrywki stratygraficzne w celu potwierdzenia pierwotnej kolorystyki okien i drzwi. Wyniki należy przedstawić do akceptacji przedstawicielowi LWKZ.
7. Po ustaleniu oryginalnej kolorystyki przystąpić do oczyszczania z wtórnych nawarstwień farb i lakierów. Zaleca się metody chemiczne, z zastosowaniem past i żeli rozpuszczalnikowych. Zaleca się Scansol lub V33 lub analogiczne. Powierzchnie należy oczyszczać ręcznie, bez użycia elektronarzędzi ściernych jak szlifierki, wiertarki czy elektryczne strugi itp. Zaleca się szpachelki, noże szewskie, skrobaki.
8. Po oczyszczeniu należy poddać drewno impregnacji metoda iniekcji grawitacyjnych. Zaleca się preparat Holzverfestigung prod. Remmers.
9. Następnie skleić pęknięcia, ustabilizować i uzupełnić ubytki formy za pomocą fleków z odpowiednio dobranego drewna charakteryzującego się analogicznymi właściwościami. Mniejsze ubytki wypełniać kitem żywicznym z dodatkiem wiórów drzewnych. Zaleca się Holzersatzmasse prod. Remmers lub analogiczne. Ubytki płytkie, powierzchniowe zaleca się uzupełniać szpachlówką do drewna Colowood Tikkurila lub analogiczną.
9. Po uzupełnieniu i wyrównaniu powierzchni drewna należy je pomalować na kolor uprzednio ustalony na drodze odkrywek stratygraficznych. Zaleca się farby paroprzepuszczalne do drewna.
10. W przypadku odtwarzanych skrzydeł okiennych z podziałami należy pamiętać aby szprosły nie były naklejane tylko konstrukcyjne, gdyż stwarza to rażący dysonans z wyglądem oryginalnych okien pozostawionych in situ i nie współgra z charakterem obiektu.

3.2.7. Więźba dachowa

Po zakończeniu fumigacji należy ustawić stabilne i wygodne rusztowanie, które zapewni dostęp do wszystkich części obiektu. Następnie należy usunąć pokrycie dachu (blachę) w celu uzyskania dostępu do wszystkich elementów więźby i umożliwienia dalszych etapów prac. Obszar poddasza należy oczyścić z wszelkich utrudniających dalszą pracę zanieczyszczeń oraz fragmentów konstrukcji znajdujących się w stanie daleko posuniętego rozkładu. Koncepcją przewodnią konserwacji i restauracji więźby dachowej kościoła w Zofiborze jest po pierwsze zachowanie w niezmienionej formie jej konstrukcji i kształtu, po drugie zachowanie maksymalnej ilości oryginalnych elementów. Jako że więźba dachowa jest z jednej strony obciążona dużymi obciążeniami oraz ma kluczowe znaczenia dla bezpiecznego użytkowania budynku oraz ochrony całego obiektu przed niekorzystnymi wpływami zewnętrznymi, z drugiej zaś jest najgorzej zachowaną częścią obiektu, najbardziej zdegradowaną i krytycznie wręcz osłabioną, to proces decyzyjny związany z kwalifikacją elementów do konserwacji i

rekonstrukcji nie jest oczywisty. Należy także podkreślić, że wzmacnianie oryginalnych elementów konstrukcji przez dublowanie czy stosowanie nakładek, zważywszy ilość tych ingerencji, które byłyby konieczne do wykonania, jest wysoce ryzykowne z uwagi na rosnące obciążenie ścian i fundamentu. Uznaje się za właściwe zaproponowanie kompromisu polegającego na częściowej rekonstrukcji więźby. Elementy, na których znajdują się znaki ciesielskie są ze względu na nie szczególnie cenne. Proponuje się zatem w pierwszej kolejności poddać te właśnie elementy konserwacji poprzez całościową strukturalną impregnację w poliuretanowym preparacie wzmacniającym i zabezpieczającym przed korozją biologiczną i ponowną inwazją insektów. Po zakończeniu procesu impregnacji należy poddać elementy ocenie wytrzymałości pod kątem funkcji, które mają pełnić w konstrukcji i obciążeniach, które mają przenosić. Oceny musi dokonać konstruktor. Jeśli impregnacja okaże się na tyle skuteczna, że elementy będą mogły bezpiecznie pełnić funkcję konstrukcyjną to proces konserwatorski należy powtórzyć również z partią najlepiej zachowanych elementów więźby, wyłonionych w drodze weryfikacji przeprowadzonej przez osoby uprawnione. Należy podkreślić, że za weryfikację stanu zachowania oraz wymianę elementów drewnianych może być odpowiedzialny wyłącznie dyplomowany konserwator dzieł sztuki. Wybrane fragmenty należy zrekonstruować w drewnie zbliżonym parametrami technicznymi do oryginalnego. Należy zastosować drewno impregnowane, przygotowane zgodnie ze sztuką budowlaną i zasadami przeciwpożarowymi.

3.2.8. Polichromie- zalecenia

Jako że nie można wykluczyć istnienia dekoracji malarskich na powierzchni ścian i sufitu naw kościoła należy przed rozpoczęciem jakichkolwiek prac bezwzględnie przeprowadzić konserwatorskie badania odkrywkowe na tych powierzchniach. Aby ostatecznie ustalić przebieg i chronologię warstw malarskich oraz pierwotną kolorystykę ścian kościoła niezbędne są badania stratygraficzne na obecność malowideł poparte kwerendą archiwalną i badaniami terenowymi obszaru kulturowego, mającego wpływ na kościół zofiborski ze względu na jego dzieje i lokalizację.

Analizy warstw technologicznych i wykonania odkrywek stratygraficznych wymagają również ołtarze: główny i dwa boczne. W ubytkach widoczne są starsze warstwy malarskie, zarówno w partiach malowanych jak i złożonych. Widoczny jest także brak spójności stylistycznej w rzeźbach ołtarza głównego- figury aniołów w górnym rejestrze prezentują dużo wyższy poziom wykonania niż rzeźby znajdujące się poniżej.

Na styku prezbiterium i nawy głównej, na ścianie północnej, znajduje się niewielka ambona drewniana i polichromowana. Należy przebadать jej warstwy pod kątem dekoracji malarskich i pierwotnej kolorystyki.

Powyżej, między nawą główną a prezbiterium, biegnie belka tęczowa, obecnie z napisem „Przyjdźcie do mnie wszyscy”. Należy wykonać na niej odkrywki stratygraficzne w celu ustalenia pierwotnej kolorystyki lub ewentualnej obecności starszych dekoracji malarskich. Sufit w nawach oraz w prezbiterium to deskowanie stropodachu pokryte tynkiem i pomalowane na biało. Należy wykonać w kilku miejscach odkrywki stratygraficzne w celu ustalenia kolorystyki, warstw technologicznych oraz analizy obszaru pod kątem obecności dekoracji malarskich.

DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA

Fot. 1. Elewacje zachodnia i południowa. Widoczne podziały lisicami, szalunek oblistwowany, pokrycie dachu z blachy ocynkowanej, wzniesienie terenu przy elewacji zachodniej.

Fot. 2. Elewacja zachodnia, widoczne podziały lisicami, drzwi wejściowe ze szczykiem z listewek, okna w osi oraz szczyt nad bryłą nawy ponad linią okapu.

Fot. 3. Zakrystia.

Fot. 4. Kaplica.

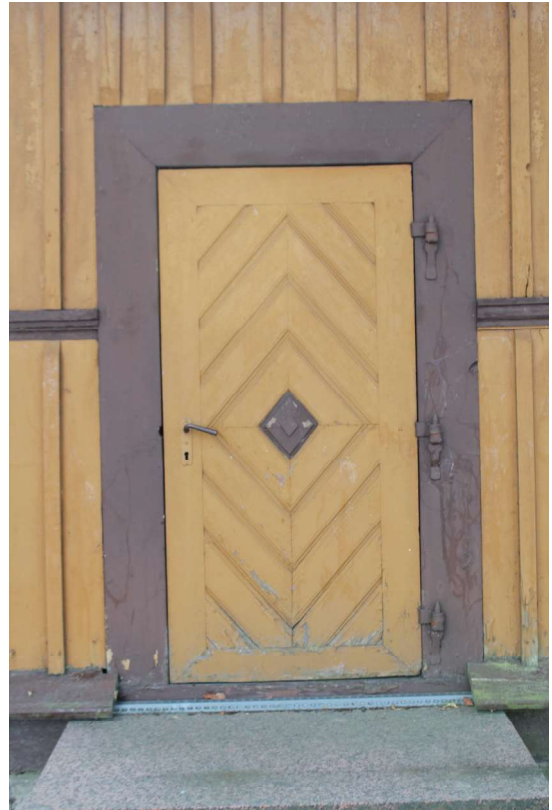

Fot. 5 i 6. Prezbiterium.

Fot. 7. Drzwi główne.

Fot. 8. Drzwi

Fot. 9. Drzwi do zakrystii.

Fot. 10. Elewacja północna z kaplicą.

Fot. 11. Okno kaplicy i prezbiterium.

Fot. 12. Górna partia szalunku i podbitka.

Fot. 13. Narożnik, widoczne deskowanie narożnika i podbitka.

Fot. 14. Zakrystia, podbitka, listwa.